

GOVORE LI DJECA S PJT PIDŽIN JEZIKOM?¹

MAJA ANĐEL,* DIANA ARAPOVIĆ**

Priljeno: listopad 2002.
Prihvaćeno: prosinac 2002.

Prethodno priopćenje
UDK: 376.36

Golobalne su migracije zadnjih nekoliko stoljeća dovele u dodir mnoge ljude koji govore različitim jezicima, što je rezultiralo zanimljivim fenomenom – stvaranjem pidžin jezika. Iako su mehanizmi njihova nastanka još uvijek temom brojnih rasprava, možemo pouzdano reći da su oni odgovor na komunikacijske potrebe ljudi s različitim materinskim jezicima. Na prvi pogled, njihova je struktura jednako nedosljedna i nesustavna kao i struktura jezika djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT). U povijesti lingvistike pidžini su opisivani kratkom sintagmom "nema gramatike". No, pogledamo li i usporedimo više takvih jezika iz raznih krajeva svijeta, možemo uočiti neke sličnosti u njihovu nastanku i organizaciji. Slično kao i kod PJT-a, leksik pidžin jezika je skućen, sinatksa reducirana na najvažnije elemente, a morfologija nestabilna i čini se nepredvidiva. Razlika koju ne smijemo zanemariti jest da pidžini nastaju na dodiru barem dva jezika.

Jezična struktura djece s posebnim jezičnim teškoćama (PJT), često se opisuje kao nekoherentna i nesustavna, pa čak i zbunjujuća. S gramatičkog stajališta njihovo je izražavanje često ograničeno na temeljne sintaktičke funkcije, subjekt i predikat. Najčešći oblik diskursa jest dijalog, stoga je i čestotnost eliptičnih rečenica u njihovu izražavanju mnogo veća nego li u djece bez posebnih jezičnih teškoća. Morfološke su pogreške također česte, a njihova je nesustavnost zagonetna. Struktura njihovih iskaza doima se poput slobodnog izražavanja bez čvrstih veza s pravilima jezične norme.

Cilj ovog rada jest ispitati mogu li se gramatička obilježja PJT-a usporediti s obilježjima pidžin jezika, imajući u vidu njihovu površinsku sličnost u "nedostatku" strukture i sustavnosti.

Ključne riječi: posebne jezične teškoće (PJT), pidžin jezik

Webster:

Pidgin – a mixed language, or jargon, incorporating the vocabulary of one or more languages with a very simplified form of grammatical system of one of these and not used as the main language of any of its speakers. 2. Any of various such languages, as pidgin languages or beche-de-mer.

Websterov rječnik definira pidžin kao miješani jezik ili žargon koji obuhvaća vokabular jednog ili više jezika s vrlo pojednostavljenim oblikom gramatičkog sustava jednog od tih jezika, koji se ne rabi kao glavni jezik bilo kojega od svojih govornika; također, bilo koji od različitih takvih jezi-

ka, kao što su pidžin jezici ili beche-de-mer. Prema Simeonu (1969) riječ pidžin često se popularno koristi kao pridjev za oznaku hibridnih oblika ostalih jezika za koji je bolji i slikovitiji naziv kontaktno narječje što su ga dali Bodmer i Hogben.

No uz pojam pidžina često nailazimo i na pojam kreolskih jezika, o čemu je radi razgraničenja tih pojmova i boljeg razumijevanja navedenih definicija u ovom radu potrebno reći nešto više.

Pidžini i kreoli sociolingvistički su fenomeni, jer svoj nastanak duguju kontaktima između različitih skupina ljudi koje ne raspolažu zajedničkim jezičnim kodom. U povijesti najčešće je bila riječ o robovskim društvima, gdje su se

* Odsjek za germanistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

** Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

¹ Iako se posebne jezične teškoće istražuju već desetljećima, multidisciplinarni pristup uvijek donosi neke nove spoznaje. Stoga bismo željele zahvaliti prof. dr. sc. Damiru Kalogjeri s Odsjeka za anglistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na sugestijama koje su potakle nastanak ovog rada.

robovi dovozili iz udaljenih krajeva u robovlasničku zajednicu koja je govorila nekim drugim jezikom, ili se pak radilo o dugo održanim trgovačkim kontaktima između pripadnika različitih udaljenih naroda s različitim jezicima. U takvim su situacijama dvije skupine bile prisiljene razviti neki zajednički način komunikacije. Kako se u svakoj od tih situacija jedan od jezika nalazi u dominantnom položaju u odnosu na drugi (ili više njih), pidžin jezik najčešće se formira tako da se leksik dominantnog jezika, oslobođen najvećeg dijela (ili čak cijele) gramatičke morfologije, slaže u iskaze prema općim pravilima jednog od uključenih jezika. Budući da svaka od zajednica (i ona dominantna i ona podređena) za komunikaciju unutar svoje skupine na raspolaganju ima svoj materinski jezik, pidžini su strogo rezervirani za «poslovne» kontakte. Stoga je osim osiromašene gramatičke strukture za pidžine karakteristično i siromaštvo leksika, koji je uglavnom ograničen na terminologiju vezanu uz (ograničene) komunikacijske potrebe dviju skupina. Pidžin jezici tako nikomu ne mogu biti materinski jezici.

Kreolski pak jezici nastaju kad potomci govornika pidžina, koji iz bilo kojeg razloga nemaju pristup materinskim («punim») jezicima svojih roditelja, no usvajaju pidžin kao materinski. Njihove su potrebe za izražavanjem mnogo šire od okvira što im ga nudi pidžin jezik, pa oni taj jezik leksički znatno obogate i razvijaju. Usporedno s leksičkim obogaćivanjem, oni upotpunjavaju i gramatičku strukturu dodajući obilježja koja u pidžinu nisu postojala i čine tu strukturu stabilnom, jer je kod govornika pidžina moguće da se neko obilježje u jednom trenutku pojavi, a da ga u drugome nema. No obogaćivanje gramatičkih struktura sasvim sigurno neće rezultirati uspostavom novog

fleksijskog sustava, pa su tako kreolski jezici ipak ogledalo simplifikacija koje su se dogodile u procesu pidžinizacije. Kako su pidžin jezici karakteristični samo za jednu generaciju govornika i to onih kojima su predstavljali naučeni, strani jezik, tako je njihovo postojanje i vremenski ograničeno, a njihovo proučavanje otežano, pa su lingvisti često prisiljeni smjernice procesa pidžinizacije tražiti u postojećem kreolskom jeziku.

Neka od morfoloških i sintaktičkih obilježja pidžina prema Mühlhäusleru (1986) su sljedeća: red riječi SPO, neoznačavanje množine imenica (Sg.=Pl.), nepostojanje derivacije. Također, obilježja su pidžina bimorfemička struktura upitnih riječi («gdje» («koje mjesto» - pidžin), razvijen zamjenički sustav, anaforički smještaj zamjenice. Karakterističan je i nedostatak fleksijske morfologije (Hudson, 1980). Budući da su kreoli stabilniji i razvijeniji jezični sustav od pidžina, ništa što postoji u kreolskom jeziku nije moglo biti složenije u pidžinu koji mu je prethodio. Stoga u ovoj analizi možemo navesti i neka od općih obilježja kreolskih jezika, poput omisije pomoćnog glagola i nepostojanja pasivnih konstrukcija (Bickerton, 1981). Glagolsko vrijeme, način i vid krajnje su pojednostavljeni, pa se uglavnom nepromjenjivi leksički morfem kombinira s odgovarajućim gramatičkim (Tablica 1).

Ukratko, pidžini su jezici lišeni svega što nije nužno za neposrednu komunikaciju (Romaine, 1988).

Neki dijelovi klasifikacija općih obilježja pidžina i kreola ovdje nisu navedeni (npr. jasno razrađen sustav gramatičkog člana), jer nisu relevantni za hrvatski, pa ih ne možemo očekivati ni u jeziku djece s PJT.

Termin *posebne jezične teškoće* (PJT) odnosi se na djecu čije su jezične vještine disproporcij-

Tablica 1. Primjer simplifikacije glagolskih vremena u Tok Pisinu (Indonezija):

Prezent	Mi lukim.	Vidim.
Nesvr. prošlost	Mi bin lukim.	Gledao sam.
Svr. prošlost	Mi lukim pinis.	Vidio sam.
Futur	Bai mi lukim.	Gledat ću.

ki siromašnije u odnosu na njihovu kronološku dob i neverbalne sposobnosti, zbog nepoznatih uzroka i to u bilo kojem (jednom ili više) dijelu jezičnog razvoja (Bishop, Adams 1991; Cole i sur. 1990). Taj poremećaj karakterizira zakašnjelo pojavljivanje prve riječi i kasna pojava rečenice. Kada se i pojavi, rečenica je agramatična, često joj nedostaju vezne riječi, prijedlozi, veznici, nenaglašene lične zamjenice, nedostaju pomoćni glagoli, bilo kao dijelovi složenih glagolskih vremena, bilo kao dijelovi imenskih predikata, pa se govor često svodi na takozvani telegrafski stil. Također izostaju promjene koje u riječima i u rečenicama nameću konjugacije i deklinacije. U govoru prevladavaju imenice. Najčešće poremećenim smatra se morfosintaktički aspekt, iako je fonološko artikulacijska razina jezika također narušena. Istraživanje smo proveli na uzorku ispitanika koji je činilo 51 dijete oba spola (15 djevojčica i 36 dječaka) u dobi od 4,2 do 8 godina. Djeci su bile dijagnosticirane posebne jezične teškoće i bila su uključena u kompleksnu govornu rehabilitaciju i edukaciju u vrtiću poliklinike SUVAG u Zagrebu.

Primjeri nekoliko iskaza sedmogodišnje djece s PJT:

Dovedenja, doći će vidimo se sutra.

Gledala sam koncert smo snimili.

Onda ću pjevat na mikrofona, tamo ima ona dva, jedno veće, jedna manji.

Došo je jena curica.

Imao je curica.

I noran sam vidjet na dva mjesta dva čovjeka na jednom jedan, ona su na tri i ona s prenađen.

Primjeri dijaloga s djecom s PJT :

1.

Poticaj: Skrivača se igrate! I tko najčešće pobijedi?

Dijete: Eh, pobijedio ja.

Poticaj: I šta su dalje djeca radila?

Dijete: Aa, jede, jedu tortu, svi jedu tortu. 2.

Poticaj: Ispričaj mi priču o Crvenkapici!

Dijete: Tikapita.

Poticaj: Kuda je ona otišla?

Dijete: Išla baki odnet kolače.

Poticaj: I onda ?

Dijete: I ote nato vuk.

Poticaj: I onda?

Dijete: Otišla dalje.

Osobine jezika koje smo naveli za pidžine i kreole već na prvi pogled pokazuju neke sličnosti sa strukturom jezika djece s PJT². Djeca sa PJT uglavnom uspijevaju ovladati temeljnom komunikacijom. Pritom se koriste pretežno imenicama, a tijekom razvoja usvajaju i frekventne glagole koji zadovoljavaju njihove osnovne komunikacijske potrebe. Tako se sintaktičke strukture uglavnom svode na rečenice sa subjektom i predikatom. U povezivanju riječi koriste veznik *i*, jer on ostvaruje dvostruki forički odnos. Jedini tip diskursa u djece s PJT je dijalog, kao i u pidžin jezicima. Postoje teškoće u izvanrečeničnom povezivanju, što naraciju čini vrlo oskudnom. Pidžin jezici razvijaju naraciju obično tek nakon što se kreoliziraju (jer se pidžini odnose na usko semantičko područje, odnosno područje interesa skupina u kontaktu), dok se u djece sa PJT taj tip diskursa uvježbava. Tako, tijekom razvoja djeca pod utjecajem okoline, roditelja, a često i rehabilitatora osvješćuju svoje jezične manjkavosti i nastoje ih nadoknaditi, ako ne prije, onda polaskom u školu. Djeca će postupno, tijekom vremena, nadoknaditi (katkad i sasvim) ovladati jezičnim diskursom, dok će pidžin jezici u svojoj jednostavnosti ostati ograničeni na funkcionalno područje zbog kojega su i nastali.³

Ipak, najveća se sličnost uočava na morfološkoj razini, tj. u nedostatnoj i nestabilnoj fleksiji.

² Podaci koji se odnose na morfološkiju i morfološke pogreške u djece s PJT-om dobiveni su istraživanjima koja su provedena za radove Neologizmi i morfološke pogreške u diskursu djece s PJT (Arapović, Anđel 2000.) i Morfološke pogreške u diskursu djece s PJT (Arapović, Anđel 2000.).

³ Ovdje bismo još jednom upozorile na razliku između pidžin jezika i kreolskih jezika objašnjenu u uvodu.

Kako se djeca sa PJT više usredotočuju na prenošenje poruke, istodobno ne vode računa o gramatičkoj točnosti, pa su sklona deklinacijskim pogreškama, te često koriste strategije izbjegavanja (odgovori tipa *da* ili *ne*), čime se prikrivaju morfološke teškoće. Uspješnost takve strategije još nam jednom pokazuje da je velik dio fleksije u jeziku redundantan, osobito ako rabimo pretežno prototipni red riječi u rečenici, a to nam potvrđuje i jedno od najuočljivijih obilježja pidžina – izostavljanje svake fleksije. Komentirajući siromaštvo fleksijske morfologije u pidžinama, Hudson (1980) zaključuje da je ona neprirodni mehanizam za izražavanje semantičkih i sintaktičkih razlika. Sljedeća uočena sličnost između pidžina i PJT jest sklonost izostavljanju pomoćnih glagola. No kod pidžina ovo je obilježje ograničeno na točno određene sintaktičke strukture, npr. na sintaktičku funkciju kopule, ali ne i morfološku tvorbu vremena (ako se glagolsko vrijeme tvori pomoćnim glagolom). Stoga ne možemo tvrditi da se radi o istoj pojavi, već o površinskoj sličnosti.

Red riječi u rečenici SPO karakterističan je za pidžine i važan za PJT. Naime, pokazalo se da djeca s PJT imaju velikih teškoća u razumijevanju neprototipnih jezičnih konstrukcija (odstupanja od reda SPO) (Ljubešić, 1997). Svaku imenicu koja se pojavljuje na prvom mjestu u rečenici ona tumače kao subjekt. Stoga rijetko uspijevaju dekodirati pasivne konstrukcije, a spontano ih ne koriste. Ovo je još jedna dodirna točka s pidžinama, koji također nemaju pasivne konstrukcije.

Ostale pogreške, kao što je npr. neadekvatno glagolsko vrijeme i/ili lice, te pogreške u sročnosti između imenice i pridjeva, neadekvatan glagolski vid i izostavljanje infinitivnog nastavka javljale su se u malom broju (djelomice zahvaljujući strategiji izbjegavanja). Broj takvih pogrešaka bio je 317 od ukupno 7394 riječi (pojavnica), ili 4,29%. Uzorak ispitanika činilo je 51 dijete oba spola (15 djevojčica i 36 dječaka) u dobi od 4,2 do 8 godina. Djeci su bile dijagnosticirane posebne jezične teškoće i bila su uključena u kompleksnu govornu rehabilitaciju i edukaciju u vrtiću poliklinike SUVAG u Zagrebu Taj broj nije visok

jer zahvaljujući strategijama izbjegavanja dijete samo postavlja rečenični okvir u kojemu neće ni doći do potrebe za fleksijom. Osim toga, tip diskursa bio je dijalog, a on omogućava velik broj eliptičnih rečenica.

Međutim, treba reći da osim sličnosti između pidžina i PJT postoje i neke razlike. One se osobito odnose na razvijene zamjeničke sustave u pidžinama, koje ne nalazimo u PJT. Izraz djece s PJT teži pojednostavnjenju u svakom segmentu, pa je zamjenički sustav u tom smislu presložen. Od navedenih obilježja pidžina PJT ne poznaje ni bimorfemičku strukturu upitnih riječi, jer ona također ne bi doprinijela jezičnoj jednostavnosti.

Smjer razvoja pidžina i strukturu PJT mogli bismo povezati i s pojmom morfološke i sintaktičke markiranosti, tj. obilježenosti, koji opisuje bliskost, odnosno otklon određenog jezičnog elementa u odnosu na prototip. Ukratko, oni jezični elementi koji su bliski prototipu «normalniji» su ili prirodniji od onih udaljenijih (Dressler et al. 1987), time često i manje obilježeni. Ovu bismo teoriju mogli primijeniti na razvoj strukture pidžina i PJT u smislu da oba sustava teže što većoj prirodnosti. Naime, izvori za određivanje vrijednosti obilježenosti, a dijele se na izvanjezične (biološke) i unutarjezične jesu sljedeći (cf. Mayerthaler, 1981):

Izvanjezični:

- 1) jezično usvajanje (manje obilježeno usvaja se prije obilježenijeg)
- 2) govor kojim se odrasli obraćaju djeci (nastojimo izbjegavati obilježenije oblike)
- 3) lakoća percepcije (manje obilježeno opaža se [dekodira] lakše nego obilježenije)
- 4) lingvistika pogrešaka (obilježenije izaziva češće pogreške nego manje obilježeno)
- 5) jezični poremećaji (afazije, gubitak jezika – obilježenije će se izgubiti prije manje obilježenoga).

Neki od unutarjezičnih izvora jesu:

- 1) pidžini i kreolski jezici (u procesu pidžinizacije gube se uglavnom obilježenije kategorije; u procesu kreolizacije nove kategorije nastaju od manje prema više obilježenom)

- 2) frekvencija (ono što je manje obilježeno u pravilu je u jezicima češće nego obilježenije)
- 3) pristupačnost (ono što je manje obilježeno pristupačnije je nego nešto što je obilježenije).

Pregledom tekstova djece s PJT može se uočiti da odgovaraju ovim postavkama i da pojednostavljenje strukture teži redukciji obilježenih elemenata na bilo koji način, bilo izbjegavanjem ili zamjenom manje obilježenima.

Na kraju, možemo reći da određena sličnost između pidgin jezika i načina na koji se izražavaju djeca s PJT postoji, ali samo do određene razine. Naime, očekuje se da će se djeca s PJT u jezičnom smislu razvijati dalje i da će (neka od njih) izgubiti sva obilježja po kojima bi se mogli uspoređivati s pidžinima, jer je PJT često samo privremeno stanje u jezičnom usvajanju, a ne jezik sam po sebi. No budući da se pidžinima koriste odrasle osobe koje imaju usvojen neki drugi materinski jezik, čini se da pidžini bolje

ispunjavaju komunikacijsku funkciju negoli jezik djece s PJT. Naime, osobe koje se služe pidžinom vladaju jezičnim kodom na istoj razini kao i njihovi sugovornici, čime je ispunjena komunikacijska funkcija. S druge strane, djeca s PJT ne postižu zadovoljavajuću komunikaciju, jer se ne mogu izraziti na onoj razini koju zahtijeva jezična kompetencija njihovih sugovornika. Ipak, treba priznati da razumijevanje njihova izraza katkad otežavaju dislalije, a i potreba za prijenosom različitih semantičkih sadržaja (za razliku od pidžina koji pokrivaju usko semantičko područje).

U ovom radu nije bilo moguće usporediti jezik djece s PJT s nekim hrvatskim pidžinom, pa tako mnoge teze ovoga rada ne mogu biti potvrđene. Kako pidžinizirani hrvatski jezik za sad nije zabilježen i analiziran, naša se usporedba temelji na opisu obilježja zajedničkog brojnim pidžin jezicima u svijetu (Romaine, 1988) i obilježjima jezičnih univerzalija.

Literatura

- Arapović, D., Anđel, M.: (2000): Morphologie und SSES-Kinder. Izlaganje na 28. österreichische Linguistiktagung, Graz, 8.-10. prosinca 2000.
- Arapović, D., Anđel, M. (2000): Eigenschaften des Diskurses der SSES-Kinder: Neologismen und morphologische Korrektheit. Europa der Sprachen: Sprachkompetenz, Mehrsprachigkeit, Translation. Zybatow, Lev et al. (ur.). Innsbruck: Institut für Translationswissenschaft der Universität Innsbruck. (u tisku)
- Bickerton, D. (1981): Roots of Language. Ann Arbor: Karoma.
- Bishop, D. V. M., Adams, C. (1991): What do referential communication tasks measure? A study of children with specific language impairment. Applied Psycholinguistics, 12.
- Cole, K. N., Dale, P. S., Mills, P.E. (1990): Defining language delay in young children by cognitive referencing: Are we saying more than we know? Applied Psycholinguistics, 11.
- Dressler, Wolfgang U.; Mayerthaler, Willi; Panagl, Oswald; Wurzel, Wolfgang U. 1987. Leitmotifs in Natural Morphology. Amsterdam: Benjamins.
- Hudson, R. A. (1980): Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ljubešić, M. (1997): Jezične teškoće školske djece. Zagreb: Školske novine.
- Mayerthaler, Willi. 1981. Natürliche Morphologie. Wiesbaden: Athenaion.
- Mühlhäusler, P. (1986): Pidgin and Creole Linguistics. Oxford: Blackwell.
- Romaine, S. (1988): Pidgin and Creole Languages. London: Longman.
- Simeon, R. (1969): Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Zagreb: Matica hrvatska.

Do children with SLI speak in a pidgin language?

Abstract

The global migrations during the last few centuries brought in contact different people speaking all kinds of languages, resulting in an interesting linguistic phenomenon – creation of pidgin languages. Although the mechanisms of their emergence are still a matter of discussion, we know that they are an answer to communicational needs of people with different native languages. At the first glance, their structure may appear inconsistent and unsystematic. In the history of linguistics they have often been shortly described with two words – “No grammar”. Yet if we examine and compare more such languages from different regions of the world, some similarities in their formation and some tendencies of organisation can be identified. The lexicon of pidgin languages is restrained, their syntax reduced to the most important elements and the morphology unstable and apparently unpredictable. Nevertheless, the difference we must always bear in mind is that pidgins arise from a contact of at least two languages.

Similarly, the structure of language in children suffering from the specific language impairment (SLI) has often been described as incoherent, unsystematic, even confused. From the grammatical point of view, their expression is often limited to the core syntactic functions, subject and predicate, which reminds us of the syntax in pidgin languages. The most usual form of the discourse is the dialogue, so that elliptical sentences are more frequent in the language of the SLI children than in general population. Morphological errors are also frequent, and their inconsistency is puzzling. The structure of their utterances often seems to be a sort of free expression with no strong bounds to the constraints of the norm. The aim of this paper is to take a short look at whether grammatical features of the SLI language can in any way be compared to those of pidgin languages, with respect to their superficial similarity concerning the “lack” of structure and system. In other words, it is our aim to investigate whether the “ad hoc” expressions of pidgins and SLI follow some similar rules.

Key words: Specific language impairment (SLI), Children with specific language impairment,